

POZVOLNÝ NÁVRAT VLKŮ A DALŠÍCH ŠELEM DO ČESKÉ KRAJINY

MIROSLAV KUTAL

Mgr. MIROSLAV KUTAL, Ph. D.
Od roku 2002 je v Hnutí DUHA Olomouc koordinátorem projektů ochrany a monitoringu velkých šelem. Od roku 2015 také působí jako akademický pracovník na Ústavu ekologie lesa Mendelovy univerzity v Brně. Věnuje se terénnímu výzkumu ekologie velkých šelem a přenosu poznatků k veřejnosti a do praxe. Je členem Large Carnivore Initiative for Europe (LCIE), expertní skupiny IUCN pro velké šelmy.

V uplynulém roce se začala psát další kapitola letitého příběhu o návratu velkých šelem do české kotliny, v níž hlavní úlohu hráli vlci. Pojdme jejich aktuální výskyt poznat z širší perspektivy a zhodnotit, jak si vlastně Česká republika, potažmo česká krajina, stojí v rámci evropského srovnání. Jak jsme připraveni s vlky, rysy a medvědy sdílet prostor a co bychom měli dělat, aby jejich návrat generoval co nejméně konfliktů?

Ačkoliv mluvíme o návratu, jedná se proces, který trvá už déle než půl století. Po úplném vyhubení vlka, rysa a medvěda z českého území většinou už v 18. a 19. století se šelmy začaly vracet po druhé světové válce. Logickým zdrojem byly karpatské populace, takže prvně se šelmy objevovaly

většina populací velkých šelem rozrostla tak, že alespoň jeden druh velké šelmy žije zhruba na třetině kontinentu (pokud pomineme Rusko, Bělorusko a Ukrajinu, odkud nemáme spolehlivé odhady o početnosti šelem). V Evropě momentálně žije například dvakrát více vlků než v USA (s výjimkou Aljašky), a to navzdory tomu, že má proti Spojeným státům poloviční velikost a je více než dvakrát hustěji osídlená. Definitivně padl mýtus o tom, že vlci potřebují divočinu.

EVROPSKÁ REKOLONIZACE

Jak se stalo, že se velké šelmy začaly do Evropy vracet? Předně z ní nikdy zcela nevymizely, a přestože většina západních států se s šelmami vypořádala před mno-

Medvěd hnědý je v posledních letech pravidelným návštěvníkem Javorníků. Rozmnožování na území ČR recentně doloženo zatím nebylo. Foto Hnutí DUHA Olomouc

především na severní Moravě a ve Slezsku. Návratu rysa ostrovida do jihozápadních Čech pak v 70. a 80. letech pomohly úspěšné translokace ze Slovenska. Východní část naší republiky zůstala hlavní rekolonizační oblastí i v druhé polovině 90. let, kdy se po příchodu rysa a medvěda v Beskydech usazovala i první smečka vlků. Velmi podobný byl trend v celé Evropě. Z historického minima po druhé světové válce se

ha staletími, zejména v jižní a východní Evropě velké šelmy a lidé sdílejí krajinu podobně, jako my ji u nás sdílíme s šelmami malými. Za obnovou populací velkých šelem stojí kombinace více faktorů: od útlumu zemědělství v horských oblastech, přes zvyšování početnosti kopytníků až po přívětivější postoj veřejnosti, což se projevilo také celoevropskou ochrannou, kterou dnes velkým šelmám poskytují evropské

směrnice. Nejprogresivnější byl návrat vlků, ačkoliv ne všude mají růžové vyhlídky. V posledních letech se na hranici vymřené ocitla izolovaná populace vlka v jižním Španělsku (Sierra Morena) a skandinávská (norsko-švédská) populace vlka o několika stovkách jedinců je navzdory růstu silně imbrední, izolovaná od Finska a Pobaltí. Norské zákony umožňují vlkům obývat jen 1 % z Norského království. A radikální snížení norské vlčí populace o dvě třetiny je prakticky jediným nástrojem, kterým Norsko řeší konflikty se šelmami.

Ve střední Evropě je situace o poznání nadějnější. Jednak máme to štěstí, že se nacházíme na samém okraji Karpat, kde žijí jedny z největších populací velkých šelem v Evropě. To podstatnější pro českou krajinu se ale překvapivě odehrává mimo Karpaty, kde populace vlků spíše stagnuje; za posledních 15 let vlci nerozšířili areál svého výskytu západním směrem navzdory existenci vhodných biotopů. Limitujícím je mimo jiné i legální lov na Slovensku, který ničí sociální strukturu smeček. Vlci tak nejsou schopni úspěšně rekolonizovat nová území. I když podmínky týkající se odstřelu vlků byly zpřísněny, Slovensko je v současnosti jedinou karpatskou zemí v Evropské unii, která legální lov vlků umožňuje, ačkoliv nikdo neví, kolik smeček či vlků na Slovensku žije.

Od roku 1995 se však vlci stali přísně chráněni v některých částech Polska a od roku 1998 v celém Polsku. Ve stejném období se začali objevovat první vlci a smečky na česko-slovenském pomezí. V roce 2000 byla potvrzena první reprodukce vlků v Německu, v blízkosti hranic s Polskem. Genetické analýzy ukázaly, že vlci sem přišli z východního Polska a postupně vznikla nová, tzv. středoevropská nížinná populace. V západním Polsku byly první dvě reprodukce potvrzeny v roce 2004, od té doby populace vlka rostla exponenciálně a v roce 2012 dosáhla zhruba 140 zvířat (25 smeček a 4–5 párů). To svědčí o velkém množství neobsazených vhodných biotopů, které vlci po poklesu loveckého tlaku úspěšně obsadili. Obdobná situace je v Německu: poslední sčítání z léta 2016 ukazují na přítomnost 46 smeček a 15 párů, vlci se šíří dále do Dánska, Nizozemska a České republiky.

Vlci jsou úspěšní kolonizátoři, jedno z telemetricky sledovaných zvířat přešlo z Německa do Litvy během tří měsíců (1500 km), jiný vlk překonal ze Slovinska do Itálie

přes 1100 kilometrů dlouhou cestu. Proto ani Česká republika nemohla být dlouhou dobu stranou dění. Z období expanze středoevropské populace (2000–2013) pochází ze severních a východních Čech desítky údajů o výskytu vlků s různou mírou věrohodnosti. **Zlomový byl rok 2014, kdy se poprvé v Čechách podařilo doložit rozmnožování** a reprodukce stejné smečky byla potvrzena i v dalších dvou letech. V srpnu 2016 se podařilo potvrdit přítomnost vlčího páru s mláďaty také na Broumovsku a předběžné genetické analýzy potvrdily předpoklad, že zakladatelé těchto smeček pocházejí z Německa a Polska, tedy ze středoevropské nížinné populace. Indicie o formování smeček nebo párů pochází také ze Šluknovska, z Krušných hor nebo z Beskyd. Snad nemine měsíc, kdy by nebylo pozorování vlků či jejich pobytových znaků hlášeno z nové oblasti. Začíná horká fáze vlčí rekolonizace? Proč ale vlci útočí na ovce, když jsou kopytníci (obzvláště prase divoké) přemnožení? Je chov ovcí zásadně ohrožen?

OVČÍ PROBLÉM A MOŽNÉ ŘEŠENÍ

Ačkoliv jsme v Česku svědky návratu vlků již od poloviny devadesátých let, kdy se šelmy poprvé objevily v Beskydech, opakují se příběhy o chovatelích ovcí, jejichž byznys predátoři ohrožují, s lehkými obměnami dodnes. V devadesátých letech po přílivu zahraniční konkurence, především levné australské vlny, se pro krachující cho-

vy stal vlk vhodným symbolem, na koho neúspěch vést. I v dnešní době štedrých evropských dotací, které umožňují chov dobytka často v tisícových počtech, **však přítomnost vlka generuje konflikt stejný nebo i větší, než by odpovídalo škodám, které šelmy reálně způsobují.** Například v Beskydech vlci v dlouhodobém průměru ročně zabijí 16 ovcí, zhruba 0,1 % z chovaných zvířat. Samozřejmě – zemědělci, který přijde o pět z deseti ovcí, tato statistika příliš nepomůže.

Přestože máme od roku 2000 zákon, který umožňuje žádat náhrady škod, které chráněné velké šelmy způsobují, konflikt se tím primárně neřeší, protože chovatelé nemají motivaci k lepší ochraně stád. To se ukázalo i letos v létě. Případ farmáře, který přišel po vlčích útocích o vyšší desítky ovcí a ohlašoval ukončení svého chovu, silně rezonoval v regionálních médiích. Osobně jsem s kolegy ze Slovenska, kteří mají zkušenosti používáním pasteveckých psů jakožto nejlepšího nástroje ochrany stád, postiženého chovatele navštívil. Odmítnul pomoc, kterou jsme mu nabízel, a vyšlo najevo, že chov ovcí chce ukončovat spíše z jiných důvodů. Ovce měl jen v dřevěné ohradě a nechal si proplácet škody na ovcích, které vlci postupně a bez zábran odnášeli. Chovatelce plemenných koz z Broumova stát naopak neproplatil nic, protože vlci kromě jedné ohlodané končetiny nenechali žádné stopy, z kterých by šlo nezpochybnitelně určit, že škodu způsobily

V jihozápadních Čechách a na česko-slovenském pomezí už rysi žijí desítky let. Najdou domov i v dalších lesnatých oblastech Česka? Foto K. Brož / www.selmy.cz

zákonem chráněné šelmy. Zabezpečila si však ovce robustním plotem s pletivem a elektřinou a od té doby škody neměla. Podrobnější dotazníkový průzkum v Beskydech ukázal, že ačkoliv **chovatelé velké šelmy vnímají negativně (nepřekvapivě), jako hlavní překážku pro své podnikání řadí velké šelmy až na čtvrté místo za malou poptávku po produktech, nízké výkupní ceny a velké vzdálenosti na jatka.**

Výše popsané příklady naznačují, že velikost konfliktu nemusí být úměrná velikosti škod a účinnost některých opatření a postupů je dost sporná. Optimální řešení by mělo vznikat při společných debatách se všemi zájmovými skupinami. Vhodnou platformou by mohla být například příprava nového plánu péče pro tyto druhy, kterou by stát měl zajišťovat. Podnětnou inspirací jsou zkušenosti ze zahraničí, kde se stejná témata řeší mnoho let. Přístupy mohou být rozdílné a ne všechna řešení jsou přenositelná. Obecné doporučení od Spojených států po Slovensko však zní, že mají-li se zájmové skupiny dohodnout, diskuze by měla vznikat od samého počátku s jejich přímým zapojením. Tedy od fáze, kdy se řeší fundamentální otázky (proč?) přes strategické plánování cílů až plánování konkrétních kroků, které se budou realizovat. Pokud se veřejnost zapojí v závěru procesu a snaží se ovlivnit rozhodnutí učiněné dříve, vzniká konflikt, nebo na proces přípravy zcela rezignuje a výsledný dokument a navržená opatření nemají veřejnou podporu.

Naznačené nedostatky zákona o propláčení škod (115/2000 Sb.) jsou známy již více než deset let. Zmiňuje se o nich již první plán péče, který vznikl pod patronací Agentury ochrany přírody a krajiny ČR, ale nikdy nebyl formálně schválen. Nový dokument, jehož přípravu Ministerstvo životního prostředí před dvěma roky otevřelo, by primárně měl vést debatu o cílech a vizích. Je cílem snížení konfliktu? Pomohou vyšší náhrady chovatelům ovcí snížit konflikt? Je cílem mít všechny vzniklé škody 100% potvrzené? A tak dále.

Například ve Švédsku škody na polodomes-tikovaných sobech způsobené rosomákem stát neproplácí. Místo toho dává peníze chovatelům, v jejichž okrese byla potvrzena samice rosomáka s mláďaty, ve výši, které odpovídají předpokládaným škodám, které rosomák může způsobit, bez ohledu na to, zda škody reálně vzniknou. Podrobná analýza ukázala, že toto opatření je sku-

Čtyřměsíční vlče v Chráněné krajinné oblasti Broumovsko, srpen 2016. Začíná vlčí rekolonizace v Česku? Foto Hnutí DUHA Olomouc

tečně účinné, protože eliminuje motivaci pro pytláctví a získané finance umožňují investovat do lepších preventivních opatření. Důraz se tedy přesouvá z evidence škod na monitoring druhu – množství množících se rosomáků se během deseti let zdvojnásobilo z 57 na 125 a populace expanduje, ačkoliv hlavní potravu rosomáků stále tvoří dobytek. Potenciál pro zmírnění konfliktů v oblastech, kde se šelmy živí primárně divoce žijícími kopytníky, je tedy značný.

V Česku se konflikt, tedy zabitá hospodářská zvířata usmrcená některou velkou šelmou, řeší ex-post platbami. Povolání pracovník ochrany přírody (pokud je škoda na území CHKO) posoudí, zda škodu skutečně způsobila velká šelma. Následně chovatel musí zaplatit posudek veterináře, který podruhé potvrdí, že škodu skutečně způsobila velká šelma a že ovce je skutečně mrtvá. Pak podá žádost krajskému úřadu, který ji také posoudí a pokud ji nezamítne, předá na Ministerstvo financí, které podklady znovu posoudí a v případě kladného rozhodnutí pošle peníze kraji, který je následně pošle chovateli ovcí. Nemusíme patřit mezi stoupence radikální redukce státu, abychom nabyli dojmu, že tento postup je poněkud překombinovaný.

V první řadě jde o čas, kteří musí úředníci na různých úrovních věnovat každému jednotlivému případu. Dlouhý čas, který platíme z našich daní, pak pochopitelně netěší chovatele, který škodu dostává proplacenou s několikaměsíčním zpožděním. Dvakrát nadšení většinou nejsou ani pracovníci státní ochrany přírody, kteří ohledávají mrtvolky hospodářských zvířat a jednají s chovateli, kterým nemohou slíbit

ani brzké proplacení (nemohou ho ovlivnit), ani finanční podporu na preventivní opatření (neexistuje jednoduchý dotační titul) a často ani ne aktuální informace o pohybu šelem, pokud se monitoringu nevěnují ve svém volném čase nebo zrovna neběží projekt, který se mapováním v zájmové oblasti zabývá. Vzájemná důvěra je však pro snížení konfliktu klíčová: pracovník ochrany přírody je jedinou osobu, s kterou v rámci celé mašinérie náhrad přijde chovatel do kontaktu. Ztráta důvěry ve stát může způsobit i to, že chovatelé o podporu ani nežadají a řeší problém „po svém“. Jakkoliv státní ochrana přírody odvádí profesionální práci, její role v existujícím systému není snadná a pokud se konflikt nepodaří snížit, může vést k deziluzi obou stran.

Zatím z žádného dotazníkového šetření nevyplývá, že by propláčení škod v Česku

„Mají-li se zájmové skupiny dohodnout, diskuze by měla vznikat od samého počátku s jejich přímým zapojením.“

vedlo ke zvýšené toleranci chovatelů k velkým šelmám. Chceme tedy princip ex-post náhrad, označovaný někdy za „morální hazard“, zdokonalovat? Není smysluplnější přímo podporovat monitoring, výzkum a chovatele, aby mohli účinněji chránit svá stáda? Vše nemusí být tak snadné, jak se zdá, ale kdy bude lepší prostor pro tuto fundamentální debatu, pokud množství konfliktů roste, zároveň však není situace tak vyhocená, aby to bránilo rozumné domluvě?

MONITORING JAKO KLÍČ KE KOMUNIKACI

Téma konfliktu s chovem ovcí bylo v uplynulém roce docela aktuální. Spektrum aktivit, se kterými se při ochraně vlků, rysů a medvědů potýkáme, je však širší. Podle mého názoru úspěšná koexistence lidí a velkých šelem v našich podmínkách zahrnuje (kromě diskutovaného konfliktu s chovem ovcí a umožnění volného pohybu v krajině, což je širší téma) především:

(1) věrohodný systém monitoringu, založený na spolupráci s veřejností a na objektivním vyhodnocení dat, včetně odhadů populační hustoty, prostorové aktivity a genetické variability;

(2) dobrá komunikace této informace směrem k cílovým skupinám i k širší veřejnosti;

(3) účinný systém potírání pytláctví.

Každý z těchto bodů by byl na samotné pojednání. Vrátil se však k reálné situaci, která se částečně dotýká všech zájmových bodů a dobře ilustruje, jak spolu kvalitní

monitoring, komunikace a motivace k pytláctví souvisí. Při pohledu na poslední záběry vlčat z Broumovska se někdy objevuje kritika, že zveřejněním snímků vzácných šelem se zvyšuje riziko jejich upytlačení. Je to oprávněná obava?

Snímky byly pořízeny v rámci intenzivního monitoringu velkých šelem, které na Broumovsku (a v jiných částech Česka) v posledním roce realizovalo Hnutí DUHA Olomouc s pomocí dobrovolníků Vlčích hlídek. Smyslem je zjistit přesnější informace o jejich statusu (zda se jedná o smečku, pár či jen o samostatné jedince), o jejich počtu, prostorové aktivitě a původu (pomocí genetických analýz). Přesvědčili jsme se na mnoha debatách, že to jsou informace, které veřejnost, myslivce i chovatele extrémně zajímají. Nemá proto smysl snažit se tyto informace tajit. Velikost domovského okrsku vlčí smečky může být 200–400 km². Hnutí DUHA nikdy nezveřejňuje přesné lokality, a i kdyby, vystopovat vlky na

základě zpráv z médií je absurdní představa. Místní myslivci o přítomnosti vlků mohou vědět mnohem dříve a nepotřebují číst noviny, aby se dozvěděli, kam mají jít. Dále je zřejmé, že přítomnost vlků v regionu dlouhodobě neunikne pozornosti, a i kdyby se ochránářské organizace dohodly, že o výskytu vlků budou mlčet jak hrob, nemůžou zabránit lesníkům, myslivcům či turistům, kteří výskyt náhodně zjistí, o tom mluvit, spekulovat a dovolávat se dalších informací. Koordinované zveřejnění s přednostním informováním cílových skupin jako jsou chovatelé a myslivci má další výhodu v tom, že o obsahu z velké části rozhoduje ten, kdo zprávu zveřejňuje. Ochrana přírody tedy nemusí reagovat na konflikt, ale událost může pojmout pozitivně a před rizikem případných škod naopak varovat. Větší zájem a kontrola veřejnosti může také pytlákům práci komplikovat více, než zamlčování a nezáměr veřejnosti, protože malá postižitelnost a anonymita stíhání je faktor, ze kterého pytláci nevíce těží. Objektivními informacemi se za pomoci fotopastí daří bořit řadu pověr, které toleranci k šelmám snižují.

Zveřejnění informací je přesto vždy třeba zvažovat a je vhodné vytvořit časový odstup. I tak ale vzniká publicita, kterou si konzervativní část českého venkova nemusí přát. Otázka však zní, jak velká část obyvatel reprezentuje tento proud a zda právě vyšší publicita odlehklých regionů nemůže být příležitostí, jak cestu k rozvoji regionu nastartovat. První snímek ukázal, že vlčí smečka na Broumovsku čítá minimálně 4 členy (stejně jako v létě) a daří se také smečce v Podbezdězi. V létě zde žilo minimálně 10 vlků navzdory faktu, že o místě jejich pravidelného výskytu (NPR Břehyně-Pecopala) se mluví již od první tiskové zprávy AOPK ČR před třemi lety.

Rys ostrovid je o poznání méně úspěšnější kolonizátor než vlk. V Česku však stále nejpočetnější velkou šelmou. Foto K. Brož / www.selmy.cz

LITERATURA

Bath, A. J., 1998. *The Role of Human Dimensions in Wildlife Resource Research in Wildlife Management.* *Ursus* 10: 349–355.

Carter, N. H. et al., 2016. *A conceptual framework for understanding illegal killing of large carnivores.* *Ambio*, In press.

Chapron, G. et al., 2014. *Recovery of large carnivores in Europe's modern human-dominated landscapes.* *Science* 346: 1517–1519.

Immonen, E. & Husby, A., 2016. *Norway wolf cull will hit genetic diversity.* *Nature* 539: 31.

Kovařík, P., Kutal, M. & Machar, I., 2014. *Sheep and wolves: Is the occurrence of large predators a limiting factor for sheep grazing in the Czech Carpathians?* *Journal for Nature Conservation* 22: 479–486.

Kutal, M. & Suchomel, J., 2014. *Velké šelmy na Moravě a ve Slezsku, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.*

Kutal, M., Váňa, M., Suchomel, P., Chapron, G. & López-Bao, J. V. 2016. *Trans-Boundary Edge Effects in the Western Carpathians: The Influence of Hunting on Large Carnivore Occupancy.* *PLOS ONE*, 11(12): e0168292.

Nowak, S. & Mystajek, R. W., 2016. *Wolf recovery and population dynamics in Western.* *Mammal Research* 61: 83–89.